Shodhshauryam, International Scientific Refereed Research Journal
© 2019 SHISRRJ | Volume 2 | Issue 1 | ISSN : 2581- 6306

साम्प्रतिकसमाजे विवेकानन्दस्य योगदानम्

डॉ. प्रदीप कुमार वाग्
सहायकाचार्यः, साहित्यविभागः,
राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्, तिरुपतिः

सारांशः– स्वामिविवेकानन्देन आभारतमटित्वा दारिद्रतानियुक्तिवर्णवैषम्यजनित सामाजिकसांस्कृतिकजनिताः वहवःसमस्या: दृष्टाः। ताः दूरीकरणाय तैः महापुरुषैः युवकानां प्रेरयितुं काश्चन पन्थानः उल्लेखिता स्वग्रन्थे । ताश्च मया सारल्येन संक्षेपेण शोधलेखेऽस्मिन् प्रस्तुताः।

मुख्य शब्द– पन्थानः, विवेकानन्दः, साम्प्रतिकसमाजः, भारतवर्ष, शिक्षा।

शक्तेः सन्देशवाहक: - जानन्ति सर्वे कविकुलगुरुकालिदासेन एका सूक्ति लिखिता। तद्भवति- '**शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनाम्** इति। अत: यत किमपि कार्यं भवतु नाम मङ्गलकारणं भवति शरीरम्। पुनश्च एकमानवस्य उपरि बहवः ऋणा: वर्तन्ते। तत्सर्वं साधनार्थम् अवश्यं शरीरम् आवश्यकं भवति। अतः स्वामी विवेकानन्देन सुप्तं भारतं जागरयितुम् अग्रे आगतम्। केवलं तावान् नास्ति इतोऽपि तेन स्वमातृभूमिं कथं प्रेमं करणीयं भवति। तदपि दर्शितम्उदाहरणमाध्यमेन। तद्यथा एकम्अग्रेज मित्रं विवेकानन्दं प्रति एवं पृष्टं यत बहूनि वर्षाणि पाश्चात्यदेशे स्थित्वा यदा स्वमातृभूमिप्रति गमिष्यति, तर्हि कथं भवान् अगवति इति ? तदुत्तरे विवेकानन्देन एवम् उक्तं यत्- भारतवर्ष गग तीर्थभूगिरिति। तथा प्रेग कुर्वन् आसीत् विवेकानन्दः। पुनश्च तेन एवम् उत्तं यत्। गवान् सर्वदा दरिद्रानाम् अन्ते स्थित्वा रोवाम् इच्छति। अतः रोवा कर्तव्या 'शठे शव्यं रामाचरे इत्यपि वाक्यं ते अङ्गीकुर्वन्ति। निर्भरता एवं शक्तेः प्रचारकरूपेण तेषां ख्याति सर्वे जानन्ति एचरमा पुनश्च एतेषां विषये मद्रासविश्वविद्यालयस्य विभागाध्यक्षेन एवमुक्तं यत् रा: विवेकानन्दः यः महात्मागाधेः नियुक्तराजनीति मार्ग दत्तवान्। यतः भास्तवर्ष स्वाधीनं जातम्। स्वामिना

देशवासिनाम् 'अन्धविश्वासादि' नैव करणीयम् इति बोधितम्। स्वामिना भारतीय यूनः दृष्ट्वा एवमुक्तं यत् - 'उत्तिष्ठत जाग्रत प्राप्य वरान्निबोधत' इति उक्तिः प्रसिद्धो जातः।

शिक्षाविषये -

शिक्षाविषये विवेकानन्देन एवमुक्तं यत् - शिक्षा नाग मानवस्य अन्तर्निहितपूर्णतायाः अभिव्यक्तिरेव शिक्षा इति। स्वागिना उदासीन एवं निराशव्यक्तीनां कृते साहसम् अददत्। पुनः एवं सन्देशः दत्तं यत् - भीतिः कदापि न करणीयम्। किमर्थम् इत्युक्ते भीतिरेव मरणस्य कारणम्। भीतिः पापोऽपि भवति। भीतिः अधोलोकः, अधार्मिकता। अतः कदापि स्वजीवने भीतिः मास्तु इति।

अद्यतनयुवावर्गाणां विषये –

प्रायः सर्वे श्रुतमेव स्युः एक वाक्यं - 'उत्तिष्ठत जाग्रत प्राप्य वरान्निबोधत' इति। अनेनयता एवं सन्दिशति यत् हे ! मम भारतीयाः उतिष्ठंतु, आलस्यं मा भवत् किमर्थ इत्युत्ते उच्यते- 'आलस्यं हि मनुष्याणां शरीररथो महान् रिपुः' इति। अतः उतिष्ठ जाग्रत, ये ये महात्मन :समीचीनं कार्य कृत्वा राष्ट्रे प्रसिद्धः तान् एव अनुसर।

पुनः एवम उपादिषत भारतीययुवावर्गान् यद् तेषां आत्मनिर्भरता एवं व्यक्तित्वविषये, त्याग एवं सेवाविषये सकारात्मक विचारविषये एवम् अन्ते शुभसंकल्पविषये उक्तम्। शनि पुनः एवम् अबोचत् यत् यूनां देशैव भारतवर्षः यत्र ७०% जनाः ३० वर्षात न्यनः। देशम् अग्रे नेतुं यूनां भूमिका महत्वपूर्णा भवति। अतः सर्वदा स्वकर्मेव निमग्नाः भवेयुः। सर्वदाभावना संस्थापयामा अहिंसा परमो धर्मः' इति विज्ञाय स्वजीवने आनेयुः। पुनः भारत विश्वगरुपदवी प्रदातुं भारतीययुववर्गाः सर्वदा पवित्रसंकल्पः, योगः, शारीरिकव्यायामः, समयरय सदुपयोगः, पौष्टिकभोजनं, सच्चिन्तनादि अवश्यं स्वमनसि आनेयुः।

स्वामिविवेकानन्दः एवं संस्कृतम् -

पुनः स्वामिनः संस्कृतविषये कथं भावना आसीत् द्रक्षामः। स्वामिनः सम्पूर्ण जीवनं संस्कृतमयम् आसीत्। ते सर्वदा मनुस्मृतिमनुगुणम् अन्यान् अप्रेरयन्। यथा -

एतद्देशप्रसूतस्य सकाशादग्रजन्मनः ।
स्वं स्वं चरितं शिक्षेरन् पृथिव्यां सर्वमानवाः। । इति।

स्वामिना संस्कृतस्य महत्त्वं विषये एवमुक्तं यत् - 'भारत' अस्माकं देशस्य नाम। तत्र संस्कृतज्ञानं विना कदापि 'भा' इति शब्दस्य अर्थ व्युत्पत्तिश्च नैव सम्भवति। तदर्थ वेदः, उपनिषद्, ब्रह्मसूत्रादिविवेकानन्दः अपठत्। स्वामिनः धेयं वाक्यं भवति - 'उतिष्ठत जाग्रत प्राप्य बरान्निबोधत इति। यस्याः समस्यायाः समाधानम् अन्यत्र कुत्रापि नास्ति, तत्तु अवश्यं संस्कृतैव वर्तते। तत्र एकम् अथर्ववेदस्य मन्त्रं वर्तते -

संगच्छध्वं संवदध्वं सं वो मनांसि जानताम्।

देवाभागं यथा पूर्व संजानाना उपासते। ।

अतः तेषां मते संस्कृते पाण्डित्यं भवति चेत् सर्वेऽपि सम्मानं कुर्वन्ति। विरोधे किमपि वक्तुं न पारयति। एषैव महान् रहस्य संस्कृतभाषायाः।

नारीणां विषये -

इत्यस्य कोऽर्थः। न अरी इति नारी अर्थात सवेऽपि जानन्ति यत नारी इत्यस्य काय। जरा शत नारा अर्थात यरया शारा न सन्ति। परन्तु अद्यतनसमाजं यदि अवलोकयामः, ताह तासां सर्वेऽपि। पठनविषये उत स्वतन्त्रविषये तासाम अधिकारमेव नास्ति यथा पुरुषाणाम्। याद पुराणम् अवलोकयामत तय एवमस्ति यत् -

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते

रमन्ते तत्र देवता।

यत्रैतास्तु न पूज्यन्ते

सर्वास्तत्रा फलाक्रियाः। ।

परन्तु सर्वेऽपि तान सर्वान विस्मृत्य ते सर्वे एवं चिन्तयन्ति ‘विश्वासनैव करणीय स्वी च'। अत: विवेकानन्दमतेन तथा न आसीत् तैः सर्वदा नारीणाम् उन्नति चिन्तितम। अतः वयं सर्वेऽपि विवेकानन्दः सदृश स्त्री सम्मानप्रदेयम्।

सिद्धान्ता: -

अतः अद्यतनसमाजे यदि विवेकानन्दसदृसः भावना मनसि आगच्छति सर्वेषां तर्हि अस्माकं भारतवर्षे पुनः रामराज्यभवितुमर्हति।

सन्दर्भग्रन्थसूची

1. स्वास्थ्य शिक्षा ओर् पर्यावरण अध्यायनम्, विवेक कुमार सिंह-, के एस के पाब्लिकेशन्,
2. मनुस्मृतिः, मोतीलाल बनारसीदास-दिल्ली,1983
3. वर्तमान भारत,. स्वामी विवेकानन्दः, श्रीरामकृष्ण आश्रम, नागपूर्,मध्यप्रदेशः
4. नीतिशतकम्, भर्तृहरिः, चौखाम्बा संस्करणम् काशी,
5. स्वामी विवेकानन्दः एक अनन्त जीवन जीवनी , सञ्जीव चट्टोपाध्याय, जनरल् बुक् सामान्य किताव, कोलकाता
6. अथर्ववेदः, विश्वेश्वरानन्द, वैदिकशोधसंस्थानम्, होसियारपूर,